

Заклучэнне. Такім чынам, адантрапанімныя айконімы Гарадоцкага раёна даволі разнастайныя па сваіх словаўтваральных асновах, якія ўключаюць у свой склад як кананічныя, так і старажытнаславянскія імёны, этнонімы, мянушкі. Сістэмы адантрапанімных айконімаў Гарадоччыны і Віцебшчыны істотна адрозніваюцца паміж сабой па колькасных паказчыках, а таксама наяўнасці/адсутнасці асобных антрапафармантаў.

1. Генкин, В.М. Третий этап формирования топонимии Витебщины / В.М. Генкин // Наука – образованию, производству, экономике : материалы 74-й Региональной научно-практической конференции преподавателей, научных сотрудников и аспирантов, Витебск, 18 февраля 2022 г. / Витеб. гос. ун-т ; редкол.: Е.Я. Аршанский (гл. ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2022. – С. 166 – 167. URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/31537> (дата обращения: 28.01.2023).

ПЫТАЛЬНЫЯ СКАЗЫ СА ЗНАЧЭННЕМ ПАБУДЖЭННЯ ДА ДЗЕЯННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ПРОЗЕ

*В.Э. Зіманскі, Н.М. Суконкіна
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава*

Пытальныя сказы нярэдка ўжываюцца не толькі з мэтай высветліць у суразмоўцы пэўную інфармацыю (як прамыя маўленчыя акты), але і з мэтай каузіраваць выкананне/невывананне ім нейкага дзеяння (як ускосныя маўленчыя акты). Рэалізацыя катэгорыі пабуджальнасці праз выкарыстанне пытальных сказаў у розных мовах узгадваецца ў працах такіх даследчыкаў, як Дж. Сёрль, В.С. Хракоўскі, А.П. Валодзін, А.У. Бандарка, А.Ю. Маслава і іншых. Навуковыя працы, у якіх бы ўсебакова былі разгледжаны спосабы рэпрэзентацыі катэгорыі пабуджальнасці на матэрыяле беларускай мовы, на сённяшні дзень, за нешматлікімі выключэннямі [1], адсутнічаюць. Тым не менш маецца патрэба ў такім даследаванні для вырашэння практычных задач: атрымання вынікі будучы карыснымі пры правядзенні судовых лінгвістычных экспертыз для адказу на пытанні пра ілакутыўны кампанент тэксту, у перакладчыцкай дзейнасці для карэктнай перадачы зместу твораў, пры выкладанні беларускай мовы. Мэтай праведзенага даследавання з’яўляецца апісанне выпадкаў, калі катэгорыя пабуджальнасці ў беларускай мове рэалізуецца пры дапамозе пытальных па мэце выказвання сказаў.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання сталі выказванні са значэннем пабуджэння да дзеяння з праяўных твораў беларускіх пісьменнікаў А. Афіяроўскага, А. Аляшкевіча, В. Гапеева, У. Саламахі, В. Праўдзіна. Пры правядзенні даследавання выкарыстоўваліся агульныя (апісанне, супастаўленне) і прыватныя метады (кампанентнага аналізу, аналізу камунікатыўнай сітуацыі, кантэкстуальнага аналізу, функцыянальна-прагматычнага аналізу).

Вынікі і іх абмеркаванне. Упершыню пільную ўвагу даследчыкаў на ўскосныя маўленчыя акты звярнуў Дж. Сёрль у артыкуле “Ускосныя

маўленчыя акты”. Дж. Сёрль сцвярджаў, што пытанні ўяўляюць сабой прыватны выпадак дырэктываў, паколькі гэта – спроба з боку гаворачага зрабіць так, каб суразмоўца адказаў, то бок стварыў нейкі маўленчы акт [2].

Амаль любое пытанне (акрамя рытарычных, якія не патрабуюць адказу), мае на мэце ініцыяваць маўленчы акт з боку адрасата. Нярэдка пытанні выражаюцца пры дапамозе складаных па структуры сказаў, якія ўтрымліваюць дзясловы загаднага ладу “скажы”, “адкажы”, “патлумач” і інш., што называюць дзеянне, якое патрабуецца ад адрасата (інфармаваць адрасанта, падзяліцца звесткамі, якімі ён валодае).

– *Станіслаў Пракопавіч, вы не падкажаце, хто з настаўнікаў ужо вярнуўся з адпачынку? – звярнулася да яго нявеста [3, с. 117].*

У сітуацыі ветлівай просьбы ўжыванне пыталых сказаў з’яўляецца канвенцыйна абумоўленым (агульнапрынятым).

– *Не падкажаце, дзе знайсці Раманава? – спыняючыся ля рыбацкіх ботаў, спытаў я [4, с. 150].*

У выніку, калі такое выказванне будзе інтэрпрэтавана суразмоўцам літаральна, маўленчы акт пацерпіць няўдачу (напрыклад, суразмоўца адкажа: “Падкажу” або “Не падкажу”).

Нярэдка пыталыя сказы сумяшчаюць дзве мэты – каузіруюць не толькі маўленчы акт, але і нейкае дзеянне. Так, у наступным урыўку рэалізавана просьба: ‘пусці пажыць да сябе маю знаёмую’.

– *Зінаіда, скажы, калі ласка, яна можа пажыць у цябе тыдзень-другі? Усё роўна муж у моры. Ты адна, сумуеш, а ўдзвюх будзе весялей, – выказала яна сваю прапанову [3, с. 111].*

Пыталыя сказы, як правіла, выкарыстоўваюцца ў функцыі пабуджальных тады, калі адрасант, нягледзячы на тое, што зацікаўлены ў здзяйсненні нейкага дзеяння, па нейкай прычыне не жадае прама выказаць сваё волевыяўленне, аддае суразмоўцу права выбару, арыентуецца на яго пазіцыю і жаданне, дае магчымасць адмовіцца ад выканання дзеяння.

Адзін з самых распаўсюджаных выпадкаў, калі пыталыя сказы выкарыстоўваюцца, каб каузіраваць выкананне суразмоўцам пэўнага дзеяння – пытанні, у якіх адрасант запытвае пра магчымасць/немагчымасць выканання дзеяння адрасатам і тым самым адначасова пабуджае яго да гэтага дзеяння.

Яна даніла каву, паставіла кубак на стол.

– *У нас дома некалькі дзён будзе жыць адна мая пацыентка. Яна інішаземка, з Беларусі, ахвяра Чарнобыля. Пасля аперацыі ёй вельмі неабходна свежае паветра. Ты не змож бы ўдзяліць ёй гэтыя дні крышачку ўвагі, паставіцца да яе па-сяброўску? Я вельмі спадзяюся на цябе, мой хлопчык [5].*

Такія сказы трэба адрозніваць ад пыталых сказаў, у якіх адрасант мае на мэце высветліць, ці магчыма дзеянне ўвогуле. У такім выпадку катэгорыя пабуджальнасці не рэалізуецца.

– Так, задачка, – Сяргей раздумваў адно імгненне. – Хадзем да маёй бабы. Там пасмажым тваю рыбу, маю. Навучышся заадно. Там і паясі.

– А можна? – недаверліва спыталася Ксюха.

– Можна, хмыкнуў Сяргей. – Я кажу – значыцца можна [6, с. 43].

Семантыку пабуджэння да дзеяння часта ўтрымліваюць пыталыныя канструкцыі з пабочнымі словамі “можа”, “мо”, “можа быць”. Так, гераіня апавядання В.Праўдзіна “Цукеркі ад бацькі” з дапамогай такой канструкцыі выражае просьбу аб’ехаць брудную частку дарогі:

Тэрэза з дакорам паглядзела на мужа. Мясіць гразкую дарогу моднымі бліскучымі басаножкамі ёй не хацелася.

– А можна, аб’едзеш? – нясмела спытала яна [4, с. 11].

А ў наступным урыўку такім чынам перадазена прапанова заехаць па гасцінцы ў магазін:

– *Добра, добра, Антоша, – заспяшалася Тэрэза, – Я ж не супраць... гэта ж дзеці. Можна, і ў магазін заедзем ды купім што?* [4, с. 11].

Канструкцыі з пабочнымі словамі “можа”, “мо”, “можа быць” выкарыстоўваюцца для выражэння і больш катэгарычнай формы пабуджальнага выказвання – патрабавання:

Ляшкевіч стаў на ногі і, няспешна зашпільваючы кашулю, апалым, дрыготкім голасам прагаварыў:

– Цяпер бачу тваю радасць. Мо ўсё ж растлумачыш, у чым я вінаваты? [4, с. 76].

Функцыю пабуджальных могуць выконваць сказы, у якіх выказана пытанне пра наяўнасць у адрасата жадання зрабіць што-небудзь.

– Зразумела, Андрэй, а ты выпадкова не жадаеш схадзіць сёння з намі на дыскатэку? – запрасіла яна свайго шэффа [3, с. 227].

У ніжэйпрыведзеным урыўку праз выкарыстанне пыталынага сказа выказана прапанова адрасата наведаць кафедральны сабор.

– *Чатырнаццаты век, – нахіліўся да Галіны Сідоркін і нечакана прапанаваў: – Хочаш зайсці?* [4, с. 274].

З мэтай каузіраваць выкананне адрасатам пэўнага дзеяння могуць ужывацца пытанні пра намер адрасата здзейсніць нешта ў будучым:

– *Ладна, гэта я табе, можа, нават не даверу. Ды, напэўна, цябе пакуль не зусім прыціснула. А вось прыцісне, як таго (Дунін даўно ўжо прыкмеціў Міколу, які сноўдаўся без справы), дык згодзішся і на экскрэменты. – І, звяртаючыся да Міколы: – Пойдзеш да мяне?* [7, с. 451].

– *Так, Данілаўна, вельмі смачны быў пірог, я нават меркавала, што ты яго ў краме набыла. А калі так, дык абавязкова навучыш і мяне пірагі пячы, добра?* [3, с. 47].

Шляхам выкарыстання пыталынага сказа таксама можа быць рэалізавана просьба дазволіць выканаць нейкае дзеянне:

– Александрына, – звярнуўся ён да шафёра, – ці можна мне перасесці за руль і даехаць самому дадому? Я ведаю гэту машыну як свае пяць пальцаў [3, с. 212].

Патрабаванне дзеяння ад суразмоўцы ў сітуацыі пагрозы можа быць рэалізавана шляхам выкарыстання альтэрнатыўнага пытаньня, дзе адзін з варыянтаў дзеяння з'яўляецца небенефактыўным для адрасата, а другі – пажаданым для адрасанта.

Кукса, зразумеўшы гаспыдыню па-свойму, падышоў да Мікуліча і, паклаўшы здаровую руку на плячо следчага, пагрозліва прагаварыў:

– Гаспадзін харошы, ты сам пойдзеш ці вынесці? [4, ст. 472].

Заклучэнне. Адзін са спосабаў перадачы семантыкі пабуджэння да дзеяння – выкарыстанне пыталых сказаў. У выпадку, калі інтэнцыя гаворачага – не зварот да суразмоўцы з мэтай атрымаць ад яго пэўную інфармацыю, а выражэнне асабістага волевыяўлення, якое мае на мэце падштурхнуць адрасата да выканання/невыканання пэўнага дзеяння. Пры гэтым абавязковымі з'яўляюцца жаданне адрасанта змяніць існуючую сітуацыю і магчымасць выканання дзеяння, пра якое ідзе размова ў тэксце, адрасатам. Значэнне пабуджэння да дзеяння могуць утрымліваць сказы, у якіх адрасант запытвае пра магчымасці і жаданне адрасата, яго намер здзейсніць нешта ў будучым, прапануе вырыянты дзеяння на выбар або просіць дазволу зрабіць нешта. Значэнне пабуджэння да дзеяння ў такіх сказах набываецца у выніку функцыянальнай пераарыентацыі выказванняў у кантэксце.

1. Зіманскі, В.Э. Просьба аб дзеянні і моўныя сродкі яе рэалізацыі ў беларускай мове / В. Э. Зіманскі // Наука – образованию, производству, экономике : материалы XXI(68) Регион. науч.-практ. конференции преподавателей, науч. сотрудников и аспирантов, Витебск, 11-12 февраля 2016 г. : в 2 т. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. – Т. 1. – С. 130-131. URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/7757> (дата обращения 22.01.2023).

2. Серль, Дж.Р. Косвенные речевые акты / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. Вып. XVII. – М. : Прогресс, 1986. – С. 195–222.

3. Афіяроўскі, А.Р. Александрына : раман / Аляксандр Афіяроўскі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2015. – 383 с.

4. Праўдзін, В.А. Іду насустрач... : апавяданні, раман / Віктар Праўдзін. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2013. – 487 с.

5. Аляшкевіч, А. Сіняя птушка / А. Аляшкевіч // Беларуская палічка. Беларуская электронная бібліятэка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Ales_Alaskievic/Siniya_ptuska_mp3.zip.html. – Дата доступу: 21.01.2023.

6. Гапееў, В.М. Я размалою для цябе неба: аповесць, п'еса, апавяданні: Рэальнасць, містыка, фантастыка / Валеры Гапееў. – Мінск : Маст. літ., 2013. – 222 с.

7. Саламаха, У.П. ...І няма шляху чужога : аповесці / У.П. Саламаха. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2014. – 495 с.

АНАЛИЗ КАТЕГОРИЙ ГРАДУАЛЬНОСТИ И ОЦЕНОЧНОСТИ В СЛОВООБРАЗОВАНИИ РАЗМЕРНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Ф.М. Кириллова

Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова

Актуальность исследования обусловлена тем, что в современном немецком языке происходит пополнение адъективной лексики посредством квантизации качественных признаков предметов и трансформации исходного смысла путем придания субъективной оценки. Обнаружена высокая частотность употребления рассматриваемой лексики в публицистическом дискурсе несмотря на ее неполное присутствие в словарях.